

Türkmen Edebiyatı

Category: Edebiyaty öwreniş, Kitapcy, Türkmen dili

написано kitapcy | 23 января, 2025

Türkmen Edebiyatı TÜRKMEN EDEBIYATI

“Türkmânend” (Türk gibi) kelimesinden geldiği ifade edilen Türkmen adının etimolojisi hakkında bugüne kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür (Kafesoğlu 1958: 122-4). Bunlardan en fazla kabul gören görüş, Jean Deny tarafından ifade edilmiş olan Türkmen kelimesinin Türk ismi ile eklendiği sözcüğe “büyüklük ve mübalağa” anlamları katan -man/-men ekinde meydana geldiği şeklindeki görüştür. Deny’nin bu görüşü büyük ölçüde kabul görse de, buna kesin olarak katılmayan araştırmacılar da bulunmaktadır. Mesela Nemeth ve Pritsak, -man/-men ekinin “büyüklük ve mübalağa” eki olduğunu kabul etmiş olmakla birlikte Türkmen kelimesinin etimolojisi ve anlamı üzerine kesin hüküm vermekten kaçınmışlardır (Kafesoğlu 1958: 123).

“Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti” adlı makalesi ile, Türkmen kelimesinin etimolojisi ve anlamı üzerinde duran Kafesoğlu ise, -man/-men ekli sözcükleri sıralamış ve Türkmen adının bu ekle yapılmış bir isim olduğunu, “halis, asil, büyük, üstün, sağlam ... Türk” anlamına gelmiş olabileceğini iddia etmiştir.

Diğer taraftan Türkmen adının hangi tarihsel ve sosyal şartlar dâhilinde ortaya çıktığı konusu da araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu konuda da kimi belirsizlikler bulunsa da, Türk tarihi literatüründe Oğuz ve Türkmen adlarının belli bir Türk boyunun iki ayrı adı olduğu genellikle kabul edilmiştir. Nitekim Kâşgarlı Mahmud’un DLT’te sık sık “Oğuz Türkmenleri” ya da “Türkmen Oğuzlar” şeklinde iki adı bir arada kullanmış olması da, bu düşüncüyü teyit etmektedir. Türklerin Oğuz boyuyla ilgili olduğu düşünülen Türkmen adının ortaya çıkışıyla ilgili belli başlı iki görüş bulunmaktadır:

İlk defa Fuad Köprülü tarafından ifade edilen görüşe göre

Türkmen adı, 11. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmiş olan Oğuzlar için kullanılmıştır. Buna göre 11. yüzyıla kadar aynı adla anılan; ancak bu yüzyılda İslamiyet'i kabul etmiş olan Oğuzların bir kısmı Türkmen adını almıştır.

İbrahim Kafesoğlu ise (1958: 131-2), din değiştirmenin boyun adının değişeceği anlamına gelemeyeceği, aksine Türk tarihinde farklı dinleri kabul eden Türk boylarının isimlerinin değişmediğini, hatta kimliklerini dahi kaybederek Türklükten çıkan eski Türk boylarının eski adlarını kullanmaya devam ettiklerini ileri sürerek Türkmen adının daha farklı ortamda yaratıldığını düşünür. Kafesoğlu'na göre Türkmen adı, Karlukların en kudretli zamanlarında kullandıkları siyasi bir terimdir (1958: 132). Ona göre nasıl Türk boyları arasında Kök Türk adlı bir boy olmadığı hâlde, bu isim ihtişamı ifade etmek üzere kullanılmışsa, Karluklar da aynı ihtişamı ifade etmek üzere aynı anlam ve mahiyet ile Türkmen tabirini kullanmışlardır.

Bununla birlikte ifade edildiği ilk zamandan bu tarafa tarihî kaynaklarda Türkmen adının Oğuzlarla birlikte anıldığını, Oğuz ve Türkmen adlarının iç içe olduğunu ifade etmek gerekir.

Orta Asya'daki Türk toplulukları uzunca bir süre bir arada yaşadıkları için, diğer bir ifadeyle hemen hemen aynı kaderi paylaştıkları için, Türkmenistan'ın tarihini, diğer Türk topluluklarının tarihinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Bu bakımdan Türkmenistan tarihi ile Orta Asya tarihi iç içedir. Diğer taraftan Türkmenlerin tarihi, Selçuklu Devletinin tarihi ile de doğrudan ilgilidir. Bazı Oğuz boylarının İslamiyet'i kabul etmesi, Selçuklu Devletini kuracak olan Selçuk Bey'in bu boyları koruması ve daha sonra batıya doğru hareket ederek Horasan ve Hazar civarında kendi adıyla büyük Selçuklu Devletini kurmasıyla Türkmenler, tarih sahnesinde yer almaya başlamışlardır. Selçuklu Devleti tarihi Türkmen tarihi ile doğrudan ilgilidir. Buna göre Türkmen boylarından bir kısmı, Azerbaycan ve Anadolu'ya göç ederken; diğer bir kısmı Maverâünnehir, Horasan ve Mangışlak bölgesinde

kalmıştır.

Hazar denizinin doğusunda kalan Türkmen boyları, ilk önce Moğolların, ardından da Timurluların hakimiyeti altında yaşadıktan sonra Kalmukların saldırıları karşısında Köpetdağ civarına çekilmişler, bu bölgede güçlenmişlerdir. Bu bölgede de Hive Hanı Ebulgazi Bahadır Han ve İran şahı Nadir Kulu Han ile büyük mücadelelere girişmişler, Hive Hanlığı ve İran Şahlığının baskıları karşısında Merv bölgesine çekilmişler ve burada daha rahat bir hayat sürmüşlerdir. 1860 yılından itibaren bağımsız bir hayat sürmeye başlayan Türkmenler, Rusların 1879 yılında Türkmenistan'ı işgal etme teşebbüsleri karşısında direnç göstermişler, bu çerçevede Göktepe kalesi ve civarında yapılan savaşlarda büyük kayıplar verdikten sonra Ruslara boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Yetmiş yılı aşkın bir süre Sovyetler Birliği yönetimi altında yaşamış olan Türkmenler, 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Bugün Türkmenistan'da çeşitli Türkmen boyları yaşamaktadır. Bu Türkmen boyları; Çovdur, Ersarı, Salır, Sarık, Teke ve Yomutlar'dır.

Türklerin Oğuz boyundan olan Türkmenler, uzun bir süre Çağatay ve Kıpçak sahası Türk boylarının arasında kaldıkları için, dil özellikleri bakımından diğer Oğuz boylarından farklı özellikler gösterirler. Türkmen Türkçesi, bir taraftan Oğuz Türkçesinin özelliklerini barındırırken, diğer taraftan diğer Oğuz boylarının diyalektlerinde görülmeyen, Doğu Türkçesini karakterize eden özellikleri de bünyesinde taşımaktadır. Bu bağlamda Türkmen Türkçesi, diğer Oğuz diyalektlerinden farklı özellikler göstermekte; buna karşılık Oğuz grubu Türk lehçeleri arasında değerlendirilmektedir.

Türkmenler'in 20. yüzyılın başlarına kadar yazdıkları edebî eserlerin genellikle halk edebiyatı ürünleri ve klâsik şiirden meydana geldiğini, 20. yüzyılın başlarından itibaren ise çağdaş edebî türlerde eserler vermeye başladıklarını

söyleyebiliriz. Bu bağlamda Türkmen edebiyatını üç ana başlık altında ele almak mümkündür:

- a) Türkmen Halk Edebiyatı,
- b) Klâsik Türkmen Edebiyatı,
- c) Çağdaş Türkmen Edebiyatı.

Halk Edebiyatı:

Türkmen edebiyatının ilk yazılı ürünleri 18. yüzyılda ortaya çıkmış olmakla birlikte, tarihî ve çağdaş bütün Türk boylarının edebî mahsûllerinde olduğu gibi Türkmenlerin de çok eski ve köklü sözel ürünleri bulunmaktadır. Tarihin derinliklerinden bugüne ulaşan şarkılar, türküler, masallar, atalar sözü ve destanlar vb. kimi metinler, Türkmenlerin halk edebiyatı ürünlerindendir. Bunlar arasında “aydım” denilen türküler Türkmen halk edebiyatı içinde önemli bir yer tutar.

Türkmen halk edebiyatı ürünlerinde daha çok halkın yaşayış tarzı, örf ve adetleri, toplumsal sevinçleri ve hüznüleri gibi konular işlenmiştir.

Türk halk edebiyatı açısından eşsiz bir kaynak olan DLT’teki kimi atalar sözü örneklerinin diğer çağdaş Türk edebiyatlarında olduğu gibi Türkmen edebiyatında da bazı değişikliklerle varlık göstermesi, bu örneklerin Türkmen halk edebiyatının ilk ürünleri olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Azmun 1966: 33).

Türkmen halk edebiyatının belli başlı türleri şunlardır (Azmun 1966: 33-4):

Destanlar

Erteki

Atalar sözi

Matallar [bilmeceler]

Aydımlar [şarkı ve türküler]

Erkeklere mahsus aydımlar

Halk aydımları

Ölengler

Toy aydımları [düğün aydımları]

Kızlara / kadınlara mahsus aydımlar

âgı [ağıt]

hûdi [ninni]

şahir kızları ve aydımları

çuval kızlar aydımları [genç kadınların şarkıları]

Monçukatdı [Türkmen gelin kızlarının Nevruz'da oyun sırasında söyledikleri aydımın adıdır. Kızlar kendilerine uğur getireceğini sanarak monçukatdı yaparlar.]

Leleler [kız türküleri]

Kadın ve kızların iş aydımları

Dua aydımları

Toy aydımları [düğün şarkı ve türküleri]

Çocuk aydımları

Sanavaçlar

Çocuklara mahsus bazı aydımlar.

Bunların dışında Türkmen halk edebiyatı ürünleri arasında sadece belli zamanlarda söylenen şiir, şarkı ve türküler de vardır:

Yâ Ramazan [Ramazan ayının 15. gecesini, belli merasimle söylenen şiir.]

Süt Kazan [Yağmur yağmadığı zaman merasimle söylenen şiir.]

Zikir Aydımları [dinî merasimde söylenir.]

Yomaklar ve Değişmeler [Mizah ve fıkralar.].

Klâsik Edebiyat:

Kaynağını halk kültüründen alan mensur eserler hariç tutulduğu takdirde 18. ve 19. yüzyıllara ait Türkmen edebiyatının şiir türünde geliştiği görülmektedir. Bu yüzyıllarda şairler daha çok aşk ve sevgi temalı şiirler yazmışlar, sosyal meselelere fazla temas etmemişlerdir. 18. ve 19. yüzyıllarda yazılmış çoğu şiir tarzındaki eserleri, Klâsik Türkmen Edebiyatı başlığı altında değerlendirmek doğru bir yaklaşım olur. Zira bu yüzyıllarda yazılmış şiirler, hem şekil hem de muhteva

bakımından 20. yüzyıldan itibaren yazılmış çağdaş şiirlerden ve diğer edebî türlerden farklıdır.

Magtımguılı (Mahdumkulu, 1733-1783):

Türkmen edebiyatının gerçek anlamda 18. yüzyılda başladığını söylemek mümkündür.

18. yüzyıl şairlerinden Magtımguılı (1733-1783), Türkmen dilinin edebî dile dönüşmesinde çok önemli bir mihenk taşı olduğu gibi Türkmen edebiyatının da ilk temsilcisi kabul edilir. Türkmen halk edebiyatı mahsullerinden de önemli ölçüde istifade eden Magtımguılı, şiirlerinde genellikle Türkmenlerin millet ve vatana bağlılıklarını işlemiştir. Çovdurhan Üçüün “Çovdurhan İçin”, Öngi Ardı Bilinmez “Önü Arkası Bilinmez”, Neyleeyin “Neyleyeyim” gibi şiirlerde vatan sevgisi ve kahramanlık konularını işleyen Magtımguılı’nda, Gö-roğlı Destanının tesiri de görülmektedir. Keza Magtımguılı’nın bilhassa Gidici Bolma “Gidici Olma” adlı şiirinde Göroğlı Destanı’ndan etkilendiği açık bir şekilde hissedilir (Kara 1998: 160). Magtımguılı, yazdığı şiirler ile hem Türkmen dili ve edebiyatının bir kurucusu olarak kabul edilmiş hem de kendisinden sonra gelen şairlere tesir ederek etkisini uzun süre devam ettirmiştir. Ayrıca İl Yağşı “Millet İyi”, Döker Bolduk Yaaşımız “Gözyaşımızı Döker Olduk”, Gımmat Yağşıdır “Kıymet İyidir”, Depe Nedir Düz Nedir “Tepe Nedir, Düz Nedir” gibi şiirlerinde ise, Türkmenlerin millî birlik ve beraberliğini pekiştiren konuları ele almıştır.

«Magtımguılı, kendisinden sonra yaşayan Seydî, Zelilî, Mollanepes, Mätäcî ve Talıbî gibi Türkmen şairlerine tesir etmiştir. Onun güçlü şiiri, sadece Türkmen şairlerine tesir etmemiş; Berdak, Acınıyaz, Günhoca ve Öteş gibi XIX. yüzyıl Karakalpak şairlerini de etkilemiştir. Magtımguılı’nın şiirlerinin çoğunu Berdak ve Acınıyaz, Karakalpak Türkçesine aktarmışlar; bu şiirler, halk arasına yayılmış ve sonradan bazıları Karakalpak şairlerinin şiirleriyle karıştırılır hâle

gelmiştir. Bunların çoğu, halk arasında Acınıyaz'ın ve Berdak'ın şiirleri olarak bilinmektedir. Şöhreti Karakalpaklar arasında yayılmış olan Mahtumkulu'nun şiirleri, Karakalpak düğünlerinin türküsü olagelmiştir.»

Magtimgulı, kendisinden sonra gelen Seydi, Zelili, Mollanepes, Mataci ve Talıbi gibi Türkmen şairlerine tesir ettiği gibi, diğer çağdaş Türk edebiyatlarını da etkilemiş büyük bir şairdir.

■ ÝAR GEREKDIR

“Menem” diýen goç ýigide
Bir mynasyp ýar gerekdir.
Arap at, ýowly ýigide
Almaz zülpükar gerekdir.

Ýigit oldur – ýurt üstünde,
Janyn berse din üstünde,
Goç ýigitler il üstünde
Namys bilen ar gerekdir.

Bäş gün köňül hoş etmäge,
Supra ýaýyp, nan dökmäge,
Abraý alyp, at etmäge,
Gollarynda bar gerekdir.

Mekgä baran bolar hajy,
Aýralyk ölümden ajy,
Goç ýigide din gylyjy,
Aşyga didar gerekdir.

Artdyr pelek ah-u zaryň,
Alar elden ygtyýaryň,
Magtymguly, söwer ýaryň
Syýa zülpi tar gerekdir.

■ Yar Gerektir

“Benim” diyen koç yiğide

Bir münasip yar gerektir.
Arap at, savaşçı yiğide
Elmas zülfikar gerektir.

Yiğit ölür yurt üstünde
Canını verir öç üstünde
Koç yiğitler el üstünde
Namus bilene ar gerektir.

Beş gün gönül hoş etmeye
Örtü serip, ekmek dökmeye
Şeref alıp, ad kazanmaya
Kolda güç kuvvet gerektir.

Mekke'ye giden olur hacı
Ayrılık ölümden acı.
Koç yiğide öç mızrağı
Aşığa yarının yüzü gerektir.

Arttır felek ah-ü zarını
Alırsın elimden hakkımı.
Mahtumkulu, soğuk yarın
Siyah zülüfleri gerektir.

Dövletmammed Azadî, devleti idare eden / edecek hükümdarlarda olması gereken vasıfları anlatan Vağzı-Azaat adlı didaktik eserinde Firdevsî, Nizamî, Sadî ve Nevaî gibi büyük şairlerin eserlerinden etkilenmiş, kalemi güçlü bir şairdir.

Nurmuhammed Andalıp, Türkmen edebiyatının koşma, muhammes, müstezad gibi türlerinde şiirler yazmış önemli şairlerindendir. Türkmen halkının tarihinden ve hayatından esinlenerek yazdığı Oğuznama ve Risale-i Nesime manzumelerinde oldukça başarılıdır. Oğuznama adlı manzumesinde Oğuz tarihi hakkındaki rivayetleri ele almıştır. Sagdı-Vakgas ve Kısas-i Fırgun mesnevilerinde bazı yenilikleri de getirmiştir. Bu eserlerde şiirin ezgili koşuk türünü kullanarak, eserlerin halk tarafından anlaşılmasını sağlamıştır. Andalıp, diğer taraftan Yusuf-Züleyha, Leyli-Mecnun, Babarevşen ve Zeynelarap

mesnevilerini hem halk şiiri türlerinden koşuk hem de klasik şiir türlerinden gazel, muhammes, murabba, müseddes gibi şekilleri kullanarak yazmıştır. Andalıp, ayrıca Nevaî'nin gazellerine Ey Köngül "Ey Gönül", Huub "Uyku", On Sekiz Yaşındadır "On Sekiz Yaşında" başlıklı tahmisleri; Fuzulî'nin gazellerine ise Yanmaz mı ve Aavaaralar adlı tahmisleri yazmıştır (Kara 1998).

Magrubî, konusu aşk olan Seypelmelik-Methal Cemaal "Melikin Kılıcı – Güzelliğin Övgüsü" adlı bir destana sahip olan önemli bir şairdir. Şair, ayrıca, Özbek ve Türkmenlerin ortak düşmanlarına karşı mücadelelerinin anlatıldığı ve gerçek kişiler ve olaylardan hareket edilerek yazılmış olan Dövletyar adlı önemli bir destanın da yazarı olarak tanınmaktadır.

18. ve 19. Yüzyılda Türkmen Edebiyatının Gelişmesi:

19. Yüzyıl Türkmen edebiyatında şiir dilinin artık belirli kaideler etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu yüzyılın şairleri, sevgilinin hasretini ele alan, dış güzelliğini tasvir eden bir anlayış ile Türkmen edebiyatına lirizmi yerleştirmiştir, denilebilir. 19. yüzyıl Türkmen edebiyatı, çeşitli sosyal olayları genel ve mecazî ifadelerle ortaya koymak yerine daha açık ve kesin bir dille anlatmıştır. Ayrıca 19 yüzyıl Türkmen edebiyatında aşk ve sevgi konularının yanı sıra millî ve ahlakî konular da hâkimdir.

1858-1859 yıllarında İran'ın Garrıgala'yı ve ardından 1860-1862 yıllarında Saragt'ı; Rusların ise 1879-1881 yıllarında Göktepe'yi işgal etmesi, 19. yüzyıl Türkmen edebiyatına da tesir etmiş, dönemin yazar ve şairleri eserlerinde bu olayları ele almışlardır. Mesela Abdısetdar Kazı, Cengname adlı eserinde; Dovan, Misginğılıç, Mataci gibi şairler de çeşitli şiirlerinde bu savaşları işlemişlerdir. 19. yüzyıl Türkmen edebiyatında, genellikle devrin sosyal ve siyasî olaylarının sebep olduğu vatan sevgisi ve kahramanlık temaları işlenmiştir.

19. yüzyıl Türkmen edebiyatı, daha önceki yüzyılda eserler veren şairlerin, bilhassa Magtımğulı'nın benimsediği edebiyat anlayışını benimseyen şairler eliyle gelişme göstermiştir. Dolayısıyla bu yüzyılda klâsik Türkmen edebiyatı geleneğine bağlı çok sayıda şair yetişmiştir. 19. yüzyılın önemli Türkmen şairleri, Seyitnazar Seydî (1768-1830), Memmetveli Kemine (1770-1840), Gurbandurdı Zelilî (1800-1852), Mollanepes (1810-1862), Talibî (1766-1848), Dosmammet (1815-1865) Mataci (1824-1884), Zıncarı (1791-1880), Bayii Şahır (1810-1890), Misğingılıç (1845-1905), Aşikî, Abdısetdar Kazî, Ketibî, ve Muhammetrahim'dir. Bunların dışında 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk yarısında yaşayan hem Türkmen halk şiiri tarzında hem de klâsik şiir tarzında şiirler yazan Nabatnı-yaz Sayılı, Durdı Bağşı, Dovan, Yagmır, İsmayıl, Dövletmemmet Balgızıl, Gara gibi şairler de vardır.

Seyitnazar Seydî, Lebap, Hoş İndi, Dönmenem, Begler, Baralı, Begler, Bedevsuvar İndi, Goçaklar gibi şiirlerinde hem kardeşlik / dostluk konusu hem de vatan sevgisi konusu işlenmiştir. Bu bakımdan Seydi'nin şiirlerinde onun şairlik becerisi kadar devrin sosyal ve siyasî olayları da ön plândadır.

Devrinin sosyal meselelerini cesaretle ele alan Memmetveli Kemine, bilhassa hiciv tarzında yazdığı şiirler ile tanınmaktadır. Kemine, 19. yüzyıl Türkmen yazarları içinde sanatları en iyi kullanan ve şiir dilinin gelişmesine en fazla katkı sağlayan şairlerdendir. Kemine'nin yazdığı Garip, Gariplik, Barında, Beyle, Kazım gibi şiirleri Türkmen hiciv edebiyatının en iyi örnekleri arasında değerlendirilebilir. Diğer taraftan Kemine'nin, Zülpün, Örter Meni, Ogulbike, Ogulmenli gibi şiirlerinde ise lirizm baskındır.

Dövletmemmet Azadı'nın torunu ve Magtımğulı'nın yeğeni olan Gurbandurdı Zelili, şiirlerinde, sosyal olayları hümanizmle birleştirerek devrinin diğer şairlerinden ayrılır. Şiirlerinde hem Türkmen halkının hem de kendisinin kişisel acı ve sıkıntılarını vurgulayan Zelili'nin, Vatanım Seni, Elli Yaşın

İçinde ve Harayım Döndi adlı şiirleri, onun şiir kabiliyetini ve anlayışını yansıtan en iyi örnekleridir.

Magtımguılı'ndan sonra aşk konusunun en usta şairlerinden kabul edilen Mollanepes, Zöhre-Tahır adlı destanı yazarak Türkmen edebiyatında önemli bir yer edinmiş şairlerden biridir. Türkmen edebiyatında lirizmin yerleşmesine en fazla katkı sağlayan şairlerden biri kabul edilen Mollanepes, bu vasfından dolayı "aşk mülkünün şahı" unvanıyla anılmaktadır. Onun İstepki Gözel Yarı, Saçın, Arzuv Eyler, Mahmalın Çeti, Oyanmadın, Nazlı Yar ve Yay İmdi gibi şiirlerinde lirizmin derin izleri görülür.

19. Yüzyıl Türkmen edebiyatının aşk konusunu işleyen şairlerinden bir diğeri olan Kemine ise, Oğulbike, Akmeyli, Oğulbeğ, Oğulmeylil ve Selbinyaz gibi şiirleri kaleme almış güçlü şairler arasında değerlendirilir. 19. Yüzyılın sonları ile 20. Yüzyılın başlarında yaşamış olan diğer Türkmen şairleri ise şunlardır: Dovan, Gara, Yağmır, Guba, Durdı, Oraz, Dövletmammət Balğızıl, Bayram Şahır, Molladurdı, Mamedoraz, Körmolla, abdırazak, Zinharî, Baylı Şahır, Muhammetğulı Atabayev...

20. Yüzyılda Türkmenistan'da Edebiyat:

Önceki yüzyıllarda daha çok halk şiiri tarzında eserlere sahip olan Türkmen edebiyatı, 20. yüzyılın bilhassa ortalarından itibaren çağdaş anlamda şiirleri de bünyesinde barındırmaya başlamıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Türkmen şiirinin halk şiiri tarzında olmasının, Türkmenlerin çok zengin sözlü edebiyat geleneğine sahip olması, bu yüzyıllarda hanlıkların ortaya çıkması ve bundan kaynaklanan büyük kültür merkezlerinin oluşmaması ve savaş yıllarında birçok münevverin hayatını kaybetmesi gibi birçok sebebi vardır.

20. Yüzyıl Türkmen edebiyatı, Türkmenistan'ın maruz kaldığı çeşitli siyasi ve sosyal olayların sebep olduğu değişiklikler

neticesinde kendi içinde farklı özellikleri barındıran edebî dönemler hâlinde ele alınmalıdır. Bu çerçevede Türkmen edebiyatı, 1920'li yıllara kadar eski Türkmen edebiyatı anlayışı ile devam ederken bu yıllardan İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Sovyet rejiminin de getirdiği baskıların sonucunda daha karmaşık ve zor bir süreci yaşamış, İkinci Dünya Savaşı yıllarında genellikle savaşın getirdiği acıları dile getirmiş, daha sonraki yıllarda ise kendi mecrasında eserler vererek yüzyılı tamamlamıştır.

Ekim 1917 devriminden sonra, Türkmenlerin eski dönemlerinin yerilmesi ve devrim ideolojisinin yerleştirilmesi adına, şairleri devrim lehinde şiirler yazmaya zorlamışlardır. Bu dönemde yazılan şiirlerin gazete ve dergilerde yayımlanıyor olması ve böylece ideolojinin propagandasını yapmış olması, Türkmen edebiyatında şiir türünün diğer türlere göre daha ön plânda olmasına yol açmıştır. Sovyet rejiminin yerleşmesi ve benimsenmesi adına eski toplum yapısı ve yaşam tarzı eleştirilmiş, yeni yaşam tarzı yüceltilmiştir. 1920'li yılların Türkmen şiiri genellikle eski-yeni toplum çatışması üzerine kurgulanmıştır, denilebilir. Mesela bu yılların önemli şairlerinden Berdi Kerbabayev, Gıızlar Dünyaasi "Kızların Dünyası" ve Aadatın Gurbaanı "Geleneğin Kurbanı" adlı şiirlerinde, kadınların eski Türkmen toplumunda alınıp satılan köle olduklarını, hiçbir haklarının olmadığını dile getirip yeni Türkmen toplumunda kadınların özgürlüğüne önem verildiğini ifade etmiş; böylece rejimi yüceltmıştır. Hatta Berdi Kerbabayev, Kööne Durmuşımıza İiğenç "Eski Hayatımıza Yergi" adlı şiirinde, Ekim devriminden önceki hayatı tümüyle kötülemiştir. Bu çerçevede Türkmen şiiri 20. yüzyılın başlarından itibaren yeni bir çizgi ile yoluna devam etmiştir.

20. Yüzyıl Türkmen edebiyatının, önceki yüzyıllara ait geleneği devam ettirmekle birlikte hayatın gerçeklerine daha bağlı kaldığı söylenebilir. Bu yüzyılda edebiyat, Türkmenlerin karşılaştığı sıkıntıların tesiri altında bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. 20. yüzyılın başlarında

Türkmenistan'ın zorla Rusya'ya bağlanmış olması, daha sonra ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı, Türkmenlerin sosyal, siyasî ve iktisadî hayatlarını etkilediği gibi edebiyatlarına da tesir etmiştir. Türkmenistan'ın Rusya'ya bağlanmasıyla Türkmen edebiyatına siyaset bulaşmış, dönemin siyasî ve sosyal olayları eserlerde işlenmeye başlamıştır. Mesela bu yıllarda Türkmen edebiyatı; toprak reformu, kadın hakları, zengin-fakir karşıtlığı gibi konuları ele alır. Bu çerçevede 1920'li yılların eserlerinde, Rusların baskılarına karşın Türkmenlerin sıkıntıları dile getirilmiştir. Dolayısıyla 20. yüzyılın başlarında yazılan eserlerde ele alınan konular, gerçek hayatın içindedir. Ne var ki 1920'li yılların sonlarına doğru Sovyet rejiminin getirdiği baskılar karşısında devleti yönetenler ve rejim lehinde sınıf kavramını dile getiren eserler artmıştır. Diğer taraftan üretilen eserlerin sanat değerinin düştüğü de hemen fark edilmektedir. Türkmenlerin sorunlarını çeşitli eserlerinde ele alan yazarlar, takibata uğramışlar, bir kısmı sindirilmiş, bir kısmı ise çeşitli iftiralarla öldürülmüşlerdir. Mesela A.Gulmuhammedov "halk düşmanı", "burjuva milliyetçisi" gibi suçlamalara maruz kalmış, H.Durdiyev Sibirya'ya sürülmüş, B.Kerbabaev ise göz hapsine alınmıştır.

1928 yılında Arap alfabesinin yerine Lâtin alfabesinin kabul edilmesi, ardından 1940 yılında ise Kiril alfabesinin kullanılmaya başlanması da, şair ve yazarların alfabe değişikliğinden etkilenmesine ve yazı faaliyetlerinin yavaşlamasına yol açmıştır. Keza yeni rejimin "telkini ve korkutmasıyla eski Türkmen hayatı ve kültürü dışlandığı için şiir, gelenekten yeterince beslenememiştir." (Kara 1996: 881). Bu bakımdan 1920-1945 yılları arası, Türkmen edebiyatının durgunluk yılları olarak değerlendirilmelidir.

1917 yılındaki Bolşevik ihtilâli ile Rusların baskısı altında kalan Türkmenler, ikinci dünya savaşı yıllarına kadar edebî faaliyetlerinde geçiş evresi yaşamıştır, denilebilir. 18. ve yüzyıllarda genellikle şiir ve destan tarzında yazılmış olan

klasik şairlerin eserleri, 20. yüzyılda da kısmen tekrar yayımlanmıştır. Bazen yeni yazarların kimi eserleri yayımlanmış olsa da Türkmen edebiyatı, 20. yüzyılın ilk yarısında genellikle Rus kültürü ve edebiyatının baskısı altında daha çok gazete, dergi ve Türkmen dilinin gramer ve sözlükleri etrafında şekillenmiştir. Rus istilasından kurtulmaları ve Türkmenlerin bağımsızlığına erişmeleri adına kalem oynatan şair ve yazarların gözaltına alınmaları ve tehdit edilmeleri, Türkmen edebiyatının gelişmesini engellemiştir.

1920'li yıllarda Türkmen şiiri, yeni şekiller ve konular ile zenginleşmiştir. Bu yıllarda uzun şiirler, şiir tarzında yazılan eleştirel fıkralar, fabllar ve çocuk şiirlerinin ilk örnekleri yazılmıştır. Daha önceki yüzyıllarda seyrek olarak görülen uzun şiir örneklerinin bu yıllarda belirgin olarak artması, dönemin karakteristiklerindendir. Bu yıllarda B.Kerbabaev'in Yaz Mövsümünde Bir Gözel, Adatın Gurbanı, Gızlar Dünyesi ve Amıderya; G.Burnunov'un Tiryekkeş, On Sekiz Gark Edilenler, A.Alamışov'un Sona, Söndi; Ş.Kekilov'un Gızılar- bat Remont Zavodında, O.Taşnazarov'un Batrak; H.Çariev'in Garagaçlık; A.Kekilov'un Sonkı Duşuşık ve R.Seyidov'un Lebap Gizi gibi uzun şiirlerinde Türkmenlerin tarihi ve ait olunan zamandaki durumu dile getirilmiştir. Diğer taraftan 1920'li yıllarda Türkmen şairlerinin çocuk şiirinin ilk örneklerini de vermeye başladıkları görülmektedir.

1920'li yıllara ait hadiselerle ilgili şiirler yazmış olan önemli Türkmen şairleri şunlardır:

Berdi Kerbabayev (1894-1974)

1894 yılında Tecende doğan Kerbabayev'in şiirlerinde, medrese eğitimi sırasında şiirlerini okuduğu Nevâî, Fuzûlî, Sâdî ve Hafız gibi şairler ile çocukluğunda dinlediği halk ozanlarının tesiri vardır. Ekim devriminden sonra katıldığı öğretmenlik kursunu tamamlayan ve değişik yerlerde görev yapan Kerbabayev,

ardından Türkmenistan gazetesinde çalışır ve Tokmak adlı derginin kurucuları arasında yer alır. Şiirlerinde genellikle devrimden sonraki Türkmen toplumunun sosyal yapısını öven Kerbabayev, genellikle kadın ve kadının özgürlüğü, eski Türkmen toplumuna yergi ve yeni yapıya övgü, din ve ideoloji gibi konuları ele almıştır. Türkmen edebiyatının önemli şairlerinden Magtımğulı'nın şiirlerini 1926 yılında Mağtımğulı Goşğuları adıyla yayımlayan Kerbabayev, kendi şiirlerini ise 1958-1960 yılları arasında Eserler Toplumu adıyla beş cilt halinde yayımlamıştır.

Garaca Burunov (1898-1964)

1898 yılında Tecende doğmuş olan Burunov'un şiirlerinde klasik edebiyat, sözlü edebiyat ve Doğu klasiklerinin tesiri vardır. Erte Gel "Sabah Gel" ve Kındır "Cezadır" gibi örneklerde olduğu gibi genellikle didaktik ve hiciv tarzında şiirler yazan Burunov, ikinci dünya savaşından sonra yazdığı Vatan ve Çal Dutaarım adlı şiirleriyle de beğeni toplamıştır. Burunov, son yıllarda nesir türünde eserler de yazmıştır.

Amandurdı Alamyşov (1904-1943)

1904 yılında Aşkabat'ta doğan Alamyşov'un şiirlerinde, Türkmen halk edebiyatı ve klasik Türkmen şiirinin etkileri vardır. 1925-1926 yıllarında Bayram Edelin "Bayram Edelim" ve Menin Pikirim "Benim Fikrim" gibi şiirlerle edebiyat hayatına başlayan Alamyşov, Tatar şairlerinden Abdullah Tukay ve Azerbaycan şairlerinden Sabir'i saygıyla andığı Gövnüm "Gönlüm" adlı şiirini, 1928 yılında Türkmenistan gazetesinde yayımlamıştır. A.Alamyşov'un yazdığı son şiir, Düşmanın Tılında "Düşmanın Gerisinde" adını taşır. Şair, 1943 yılında, İkinci Dünya Savaşında, genç yaşta hayatını kaybetmiştir.

1920'li yılların Türkmen edebiyatında ortaya çıkan bir başka yenilik ise, şiir türünün dışındaki türlerde de eserlerin

yazılmaya başlanmasıdır. Bu yıllarda nesir türünün hikâye, drama gibi türlerinde eserler verilmiştir. Mesela Berdi Kerbabaev, Agahan Durdiev, Ata

Govşudov, Amandurdı Alamyşev, Şalı Kekilov, Çarı Aşırov gibi yazarlar, şiir türünün dışındaki eserlerini bu yıllarda yazmışlardır. 1920'li yıllara ait mensur eserler arasında; B.Kerbabaev'in Garşa Guda, Açlık, 1916 ncı Yıl, Obada Bolan Vaka; A.Gürgenli'nin Gul Oğlu Murat; A.Dudiev'in Annagözel, Hıyal Deryasında, Bagtly Giz Bagdatda, Bürgüt Pençesinde Bir Gözel gibi hikâyeler ile A. Govşudov'un Zakaspi Frontı, Ganlı Cennet, B.Kerbabaev'in Tirekkeş ve Tebipler; Ayıtcı Haldurdiev'in Galınsız; Şemseddin Kerimi'nin Aycemal gibi piyesler sayılabilir.

1930'lu yıllarda da Türkmen edebiyatının büyük bir çoğunluğunu şiirler oluşturmaktadır. Bu yıllarda yazılmış şiirlerin büyük bir kısmında Türkmen yaşam tarzı aşağılanmış, Bolşevik rejimi ve propagandası yüceltilmiş; buna karşılık yeni rejim aleyhinde olan, bu çerçevede şiirler yazan şairler tutuklanmışlar, hatta bir kısmı yok edilmişlerdir. Mesela 1937 yılında tutuklanan Hocanepes Çarıyev 1941 yılında; Oraz Taçnazarov ise 1942 yılında öldürülmüşlerdir.

1930'lu yıllarda Türkmen şairlerinin ele aldığı konular arasında; iki farklı dünya görüşünün meydana getirdiği tezatlık, köy hayatı ve Türkmenlerin hayatı, kadın ve özgürlük gibi konuları saymak mümkündür. Kadın ve özgürlük konularında Aman Kekilov, Atalı Gıız "Babalı Kız" (1930); Çarı Aşırov, İntelligent "Aydın" (1933) ve Aazanlar "Aazanlar" (1939) ile Şalı Kekilov, Aazgyn "Azgyn" (1935) adlı şiirleri yazmışlardır. Köy hayatı ve zanaat de bu yıllardaki Türkmen şairlerinin ele aldığı konular arasındadır. Bu çerçevede Berdi Kerbabayev, Demir Yoolçaa "Demir Yolcuya" (1931); Garaca Burunov, Ur Çekicim "Vuur Çekicim" (1933) ve Hocanepes Çarıyev, Gezelenç Güni "Piknik Günü" (1932) adlı şiirlerinde köy hayatını ele almışlardır.

Daha sonraki yıllarda Türkmen şiirinin güçlü kalemlelerinden olacak olan Beki Seytekov, bu yıllarda yazdığı lirik ve epik tarzda yazdığı şiirleri ile okuyucu etkilemiş şairlerdendir. Seytekov'un 1930'lu yıllarda yazdığı Baku Gicelerinin Biiirinde "Bakü Gecelerinin Birinde" (1939), Bayram Ağşamında "Bayram Akşamında" (1939), Yaatlama "Anı" (1939) gibi şiirlerinde sanatkârane bir üslup vardır.

20. Yüzyıl Türkmen edebiyatının ikinci dünya savaşı yıllarına kadarki döneminde tiyatro eserleri de çeşitli güçlülere rağmen artış göstermiştir. Bu dönemde A.Govşudov, Cuma; Garliev, Ayna; B.Kerbabaev, Gösterim; T.Esenova, Şemşat; A.Durdiev, Açar ve Pul; B.Amanov ve G.Burunov, Keymir Kör adlı tiyatro eserlerini kaleme almışlardır.

Hocanepes Çarıyev (1906-1941)

1906 yılında Baherdende doğan Çarıyev, 1929 yılında Türkmenistan gazetesinde muhabir olur ve Taşkent'te bulunan Orta Asya Komünistlik Üniversitesinde basın yayın öğrenimi görür. Puşkin'in bazı şiirlerini Türkmen Türkçesine tercüme eden Çarıyev, yazdığı şiirler ile Türkmen şiirinin gelişmesine katkı sağlamış önemli şairlerdendir. Hocanepes Çarıyev'in yazdığı şiirler 1933 yılında Türkmenistan Devlet Yayın Evi tarafından Hücum "Hücum" adıyla yayımlanmıştır. Türkmen edebiyatına büyük katkı sağlayacağı yazdığı güzel şiirler ile anlaşılan Çarıyev, genç yaşta, 1941 yılında Sovyet rejimi tarafından yok edilmiştir.

Oraz Taçnazarov (1902-1942)

1902 yılında Aşkabat'ta doğan Taçnazarov, Leningrad Devlet Üniversitesi'ni bitirir ve ardından Sovyet Edebiyatı dergisinde çalışır. Yazdığı birçok şiirinin yanında bilhassa Dağlar "Dağlar" (1937) ve Bir Gün (1937) adlı şiirleri hayat görüşünü ve duygularını ortaya koyması bakımından önem

taşımaktadır. 1937 yılında Sovyet rejimi tarafından suçlanarak vatandaşlıktan çıkarılan Taçnazarov, 1942 yılında ölmüştür.

Şalı Kekilov (1906-1943)

1906 Yılında Aşkabat'ta doğan ve aynı zamanda bir şair olan Aman Kekilov'un kardeşi olan Şalı Kekilov, 1925 yılında öğretmen olur ve bu yıllarda ilk şiirlerini yazmaya başlar. Bu anlamda Baağbaanın Bolsam Senin "Bahçıvanın Olsam Senin" adlı şiir, Kekilov'un yazdığı ilk şiirlerden kabul edilir. Sovyet rejimiyle birlikte gelen ve bu yıllardaki birçok şair tarafından işlenen bir konu olan kadın ve serbestlik konusu da Kekilov'un şiirlerinde ele aldığı konulardandır. Bu bağlamda Gıızlar Dileği "Kızlar Dileği", Gelin Gıızlara "Gelin Kızlara" ve Azaat Ayala "Hür Kadına" adlı şiirler, Kekilov'un kadın ve serbestlik konusunda kaleme aldığı şiirlerdendir. Kekilov, savaş ile ilgili şiirler de yazmıştır: Uralın "Vuralım", Vatançınının Aydımı "Vatanseverin Türküsü", Duşmaana Hücüm "Düşmana Hücüm" vb. gibi.

Şalı Kekilov, İkinci Dünya Savaşı esnasında, 1943 yılında hayatını kaybetmiştir.

Ata Nıyazov (1906-1943)

1906 Yılında Büzmeyinde doğan Nıyazov, 1927 yılında konuları genellikle köy, parti, devrim olan şiirler yazmıştır. 1943 yılında İkinci Dünya Savaşında ölen Nıyazov'un şiirleri Maksat (1941) ve Şığırlar "Şiirler" (1952) adlarıyla yayımlanmıştır.

Rehmet Seyidov (1910-1955)

1910 yılında dünyaya gelen ve 1917 Ekim devriminde meydana gelen kargaşa içinde Afganistan'a giden; fakat daha sonra Türkmenistan'a geri dönerek Türkmenistan Yazarlar Birliği'nde çalışan ve çile dolu bir hayat yaşayan Seyidov, daha gençlik

yıllarında yazdığı bilhassa lirik şiirleri ile Türkmen edebiyatının en güçlü şairlerinden biri olacağını göstermiştir. Sonraki yıllarda savaş, Karakum Kanalı, toprak ve su meseleleriyle ilgili şiirler de yazmış olan Seyidov, kendisinden sonra gelen Türkmen şairlerini de etkilemiş şairlerdendir.

Şiirlerinde ön plana çıkardığı aşk ve tabiat konuları, yazdığı savaş şiirlerinde dahi kaybolmamıştır. Şiirlerinde aşk, sevgili ve tabiat gibi konuları başarılı bir şekilde işlemiştir. Mesela sevgili için yazdığı Uuklaanında “Uyuduğun Zaman” adlı şiirinden alınan aşağıdaki dörtlükte, lirizmin baskın karakteri hissedilmektedir.

<http://www.edebi.net/index.php/kardes-edebiyatlar/6093-turkmen-edebiyati> Edebiyatı öğreniş